
A broumovi bencés monostor könyvtára és annak orvosi gyűjteménye

The Benedictine Library in Broumov and its medical collection

Rábai Krisztina PhD

SZTE-BTK, Történeti Segédtudományok Tanszék Szegedi Tudományegyetem BTK

rabaikri@hist.u-szeged.hu

Initially submitted September 21, 2018; accepted for publication October 18, 2018

Abstract

This study is dedicated to a recently started project, financed by the Czech Ministry of Culture. The project – which involves the University of Hradec Králové, University of Pardubice and the Moravian Library – aims the elaboration of the Benedictine Library in Broumov. The monastery was founded in the 14th century, nevertheless its present huge and very impressive building was erected in Baroque style. According to the Benedictine Regula, the community could not exist without books but fortunately, historical documents also mentioned, that a grammar school was opened in the monastery around 1306 and there was also an inventory registered 1390-1394, which proved the existence of the library. There were many catastrophic events during the centuries, which destroyed the building and the book volumes, but after the last devastating affair – the confiscation of the building and transportation of the library' collection under the communist regime – the Benedictines have recovered their properties. However, there are 182 incunables and many early printings on the shelf of the library, none of them was known by the international scientific community, as the survey of the material and the catalogization of the library has started in 2016.

Kulcsszavak: Broumov, bencések, orvosi gyűjtemény, ősnymtatványok, Bartholomaeus Anglicus, Johannes von Cuba, Antonius Guainerius, Plinius Secundus, Herbarius Latinus, Ficinus Florentinus, Leoniceno Niccolo

Keywords: Broumov, Benedictines, medical collection, incunables, Bartholomaeus Anglicus, Johannes von Cuba, Antonius Guainerius, Plinius Secundus, Herbarius Latinus, Ficinus Florentinus, Leoniceno Niccolo

I. Bevezetés

A témaválasztás indoklása, előzetes kutatások, célkitűzés

A tanulmány célja egy középkori alapítású észak-csehországi bencés monostorban lévő könyvtár történetének felvázolása és a napjainkban lendületet vett kutatás részeredményeinek ismertetése. Tekintettel arra, hogy a kommunista rezsim idején konfiskált, majd az 1990-es évek elején a rendnek visszaadott könyvvállomány az utóbbi majd 30 évben szinte érintetlenül hevert a polcokon, a jelenlegi állományról biztos adataink nincsenek.

A gyűjtemény felmérése, katalogizálása, rekonstruálása, valamint a könyvek állapotának felmérése, megőrzése és a legrosszabb állapotban lévő kötetek restaurálása egy 2016-ban kezdődött nagyszabású cseh pályázati program keretében fog megtörténni, több intézmény és szakember közös munkájával. A projekt ötlete és megírása a Hradec Královéi Egyetem Történeti Segédtudományok és Levéltártudomány Tanszék jelenlegi vezetője, dr Martina Bolom-Kotari nevéhez fűződik. A projektben többek között részt vesz a Morva Könyvtár (Moravská zemská knihovna) a katalogizálást végző könyvtárosokat biztosítva, a Pardubicei Egyetem (Univerzita Pardubice Fakulta restaurování) szakemberei a könyvek restaurálását

végzik,¹ a Hradec Královéi Egyetem (Univerzita Hradec Králové) munkatársai és diákjai a püspöki könyvtárral (Biskupská knihovná, Biskupství královéhradeckého) együttműködésben a kötetek tisztításán és digitalizálásán munkálkodnak. A Cseh Kulturális Minisztérium finanszírozta projekt (NAKI II) 2020-ban zárul le.²

Egyetlen külföldi szakértőként – mondhatni – véletlenül csöppentem a projektbe. 2015-ben részt vehettem a felújított monostor, gazdasági épületek és kert ünnepi átadásán, valamint többször volt alkalmam a Hradec Královéi Egyetem diákjainak órát tartani és diákcsoportokkal látogatást tenni a kolostor impozáns könyvtárában. A projekt vezetőjével több éve intenzív szakmai kapcsolatban állok és mivel tudott orvostörténeti érdeklődésemről, továbbá régikönyves tanulmányaimról, miután biztossá vált a beadott pályázat sikeressége, megkért, hogy nézzem át a gyűjtemény orvosi részét és ha lehetséges külföldi publikációk révén hívjam fel a nemzetközi tudományosság figyelmét a könyvtárra.³ Mivel a kötetek többszempontú, minél komplexebb vizsgálata a célom, jelen írás – terveim szerint – bevezető jellegű, s a kutatás előrehaladtával párhuzamosan továbbiak követik majd.

A könyvtár történetének, állományának korábbi kutatása és eddigi legteljesebb feldolgozása Ludmilla Vlčková (1969) 1960-as években végzett munkájához kapcsolódik és az azt összegző – nyomtatásban is napvilágot látott – diploma munkája révén vált ismertté.⁴ Vlčková az akkor már három részre osztott és részben Broumovban, részben Prágában, részben Hradec Královéban őrzött anyag, valamint az akkor ismert öt – a későbbiekben részletezett – katalógusra alapozta kutatását. Külön figyelmet szentelt a kéziratoknak, amelyek számát a katalógusok alapján 256-ra tette és az ősnymtatványoknak, amelyek közül 40 maradt a monostor épületében, további 142 pedig Prágába került a strahovi monostorban székelő Nemzeti Irodalom Emlékek intézményi (Památník národního písemnictví) könyvtárába (1. ábra).⁵

¹A 2005-ben alakult fakultás unikálisnak számít, hisz az egyetlen az országban, ahol a restaurátori képzés egyetemen, egyetemi szinten zajlik. A hallgatók stúdiumaik során többek között tanulhatnak papír és könyvkötés restaurálást is. <<https://fr.upce.cz/>> [2017. 11. 22.]

²NAKI DG16P02R047 „Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášteru Broumov a Rajhrad“.

³Az épület számos kulturális rendezvénynek ad otthont, emellett komoly szerepet vállal nemcsak a szoros értelemben vett szomszédság, hanem az egész régió oktatási tevékenységében, szállást, technikai és anyagi háttérrel biztosítva az élethosszig képzésnek, minden korosztály számára. Ezekről is tájékozódhatunk a monostor honlapján: <www.klasterbroumov.cz/> [2017. 11. 22.]

⁴Komoly kihívást jelent a jegyzeteket teljességgel mellőző munkában leírt adatok hitelességének ellenőrzése és azok forrásainak felgöngyölítése. Vlčková az 1980-as évektől több rövid, idegennyelvű (szó)cikkben is összefoglalta kutatási eredményeit, de ezek az írások mind a 60-as években cseh nyelven is megjelent munkáján alapszanak. Vlčková 1998: 42–45.

⁵Az inkunábulumok jegyzéke megtalálható Vlčková 1969: 68-72; 52-67.

1. ábra

A strahovi monostor könyvtárterme

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Strahov_Library,_Prague_-_7521.jpg

Ami az orvosi tárgyú kéziratokat és ősnymtatványokat illeti, jóllehet különválasztva nem vizsgálta a gyűjteményt senki, Vlčková közölt jegyzékei alapján – mind számukat, mind tudománytörténeti fontosságukat nézve – jelentősnek mondható. Habár a kéziratok többsége modern kori, a szerző említ néhány kuriózumot is, közöttük a legősibb manuscriptum orvosi tárgyú, az 1501-ben íródott *Medicina bononiensis*. A teljes állomány – dacára annak, hogy egyházi intézmény könyvtáráként elsősorban a szerzetesi élet mindennapjait kellett kiszolgálnia – egyes tudományterületeihez képest kevés kötet található az orvosi részlegen, azonban ősnymtatványok tekintetében ez a százalékos arány egyértelműen elmozdul a medicina tárgykörébe tartozó inkunábulumok javára.

Amikor 2017 tavaszán elkezdtem az orvosi munkák számbavételét, meglepődve tapasztaltam, hogy a vezető kutató ismeretei szerint 47 kötetes állomány valójában több, mint 400 kötetre rúg. A gyűjtemény legértékesebb részét az elkülönítve tartott és – a projekt keretei között – már részben katalogizált ősnymtatványok teszik ki, amelyek közül – jelen feldolgozottság alapján azaz 103 munkából – hétről mondható, hogy orvosi vonatkozású mű. Vannak közöttük önálló kötetek és kolligátumban fennmaradt rövidebb írások.

Célom – hosszú távon – nem csupán a jelenlegi állomány ismertetése, hanem a rendelkezésre álló segédletek és levéltári anyag segítségével rekonstruálni a hajdani orvosi szakkönyvállományt, a felhasználók körét, a bencések esetleges szerepét a broumovi betegellátásban, valamint az ősnymtatványok vízjeleinek vizsgálata révén következtetéseket levonni a papír előállításról, kereskedelemről, felhasználásról.

II. 1. A monostor és a könyvtár történetének áttekintése a kezdetektől napjainkig

A broumovi bencés monostor jelenleg is álló – részben felújított – épületkomplexuma látványával már messziről lenyűgözi az ide érkező látogatót. A lengyel határhoz közeli cseh városka méreteihez és népességszámához képest mindenképpen grandiózusnak mondható épületegyüttes mai formáját a 17-18. században nyerte el Martino Allio, majd Cristoph és Kilian Ignaz Dientzenhofer építészek tervei alapján barokk stílusban (Kotalík 2001: 146; Denti– Skalický 2004) (2. ábra).

2. ábra

A broumovi monostor látképe

<http://www.hochtief.cz/nase-projekty/referencni-projekty/obcanske-administrativni/broumov-vzdelavaci-a-kulturni-centrum-broumov>

A bencések megtelepedése a cseh földekhez tartozó, Szilézia szomszédságában fekvő Broumovban jóval korábbra, a 13. század elejére tehető. A cseh királyság területén a bencések elsőként Břevnov-ban telepedtek le és itt épült első monostoruk II. Boleszláv király és Szt. Adalbert prágai érsek közreműködésének köszönhetően.⁶ Az alapítás szentesítésének tényét XV. János pápa 993. május 30-án kelt bullája örökítette ránk (Koutná-Karg 1993: 219-230).⁷

A břevnov-i anyaegyházból kiindulva több bencés filia jött létre királyság szerte, közöttük volt az a terület, amelyen a mai Broumov is található. Ezt a Police nad Metuji központú régiót 1312-ben bízta Ottokár cseh király a bencésekre, tőlük várva a vadon feltörését és benépesítését. Habár írott forrás nem maradt fenn, mégis feltételezhető, hogy Broumov már létező település volt a bencés misszió előtt is, ahol a Police térségében tevékenykedő bencések a břevnovi monostornak alárendelt prépostságot hoztak létre.⁸ Az első adománylevelet továbbiak követték, megerősítve és tovább bővítve a bencéseknek tett adományokat.⁹ Ezek sorában az 1258. szeptemberében kelt privilégium – amelyben János prágai püspök a břevnovi apátnak

⁶Boleszláv 993. jan. 4-én kelt oklevelének eredetijét, amelyben többek között birtokadományokkal, exemptioval és javadalmakkal látja el a břevnovi monostort lásd Národní archiv Benediktini-klášter Břevnov, Praha Benediktinské arcipátrství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Břevnově (0993-1948) 1, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/1/charter>> [2017-11-22].

⁷A papiruszra írt oklevél eredetije nem maradt fenn, mibenléte Ottokár 1224. júl. 4-én kelt átíró okleveléből ismert. Národní archiv Benediktini-klášter Břevnov, Praha Benediktinské arcipátrství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Břevnově (0993-1948) 10, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/10/charter>> [2017-11-22].

⁸Jóllehet számos tanulmányban és honlapon olvasható az 1213-es dátum, mint a birtokadomány éve, de az eredeti forrásra való hivatkozást sehol sem találtam. Végül rábukkantam egy kétes hitelű oklevél kiadására, amelyre alapozott a szakirodalom. Friedrich 1904-1907: 399–401. (367.).

⁹Emler, J.: *Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Tom. I-VII. Praha, 1855-1963. (a továbbiakban: RBM) II. 106–107. (276.); RBM V/2. 224. (444.).

adományozza a Brumow-i parochiális egyház terményeit, bevételeit, s egyéb jogokkal is felruházza – már ténylegesen megnevezi a települést.¹⁰

A Szilézia határán fekvő helység katonai védelméről az 1260-as évekből és fallal való megerősítéséről 1357-től maradtak fenn okleveleink.¹¹ A város közepén, magaslaton álló egykori erődöt gótikus stílusban építették át monostorrá (Durdík 2006: 117-122), azonban politika-, egyház- és kultúrtörténeti szempontból komolyabb jelentősége csak akkor lett, amikor a huszita pusztítás elől menekülve – amelynek áldozatul esett a Police nad Metuji-ban lévő monostor is –, felégetett rendházukat hátrahagyva, a břevnov-i apát és szerzetes társai többsége egy időre Broumovban talált menedéket 1420-ban. A bencések Broumovból is kénytelenek voltak odébbállni; a huszita pusztítást elszenvedő két rendház szerzetesei számára ideiglenesen asyllum-ot a morva területen fekvő – virágzását a 15. században élő, a huszita pusztítástól megkímélt – rajhradi monostor biztosított. A Rajhradból visszatérő szerzeteseket a břevnovi anyaintézmény pusztulása arra készítette, hogy határozatlan időre a broumovi monostorban maradjanak, s ezzel veszi kezdetét a két bencés rendház életének az az évszázadokon keresztül tartó gyakorlata, hogy mind a břevnovi, mind a broumovi kolostor élén ugyanaz az apát állt, vagyis a két intézményt a közös vezető személye mintegy perszónalunióban egyesítette egészen 1939-ig. Így vált a broumovi monostor a középkor végére az egyik legjelentősebb bencés monostorrá a cseh földeken (Šrámek 2016).

A rendházban működő könyvtár meglétét ugyancsak vissza tudjuk vezetni a középkor időszakába. Napjainkig fennmaradt írott forrással bizonyítható első említése az 1390-1394 között íródott břevnovi inventáriumban található (Emler 1889: 280). A jelenleg a Cseh Nemzeti Levéltárban őrzött jegyzék része annak a mennyiségére is jelentős levéltári gyűjteménynek, amely a břevnovi bencések tulajdonában lévő, 1174 és 1952 között keletkezett levéltári iratokat foglalja magába. Az említett jegyzék a 14. század végéről több dologról is tanúskodik. Egyrészt felsorolja a monostorban és az alá tartozó prépostságokban, templomokban lévő berendezési tárgyakat, másrészt listázza azokat a dokumentumokat, amelyeket ládában tartottak szerző/kiállító és tartalom szerint elkülönítve. A felsorolás meglehetősen alapos, hiszen nemcsak az íráshordozó anyagára vonatkozó információt tartalmaz, hanem az is tudható belőle, hogy az adott dokumentum ténylegesen a bencések tulajdonában volt vagy csak megőrzésre helyezték el náluk. A rendelkezésünkre álló csekély számú 13-14. századi oklevelés anyag alapján megállapítható, hogy már akkor létezett az okiratoknak egyfajta regisztrálása, hiszen az ebből az időszakból megmaradt iratok hátoldalukon regisztrációs jegyzettel vannak ellátva. Ebből következtethetünk arra, hogy a könyvtári állományhoz is készíthettek regiszter(ke)t, jóllehet sem a levéltári iratokat, sem a könyveket tartalmazó katalógus nem maradt fenn a középkorból.

A könyvtár története – itt éppúgy, mint más bencés rendházban – szorosan kapcsolódik a monostor és az azon belül működő iskola történetéhez. Mégha az állomány jó része szétszóródott és elpusztult, valamint írott forrásaink is szükséztűvek vagy éppen némák maradnak ezzel kapcsolatban, mégis bizonyosak lehetünk, hogy valamennyi bencés monostor rendelkezett könyvtárral, hiszen a rend szabályzata a könyvek közösségi felolvasására és egyéni olvasására vonatkozóan is pontos utasításokat tartalmaz, meghatározva az olvasandó munkákat, a felolvasás rendjét és idejét, nemkülönben elszórt említésekkel utalva a könyvek tárolására (“a könyvállványon levő könyvből olvassanak a testvérek felváltva... A negyvennapos böjt mindenki kapjon egy könyvet a könyvtárból, amelyet elejétől végig olvasson el”).¹²

¹⁰RBM II. 76–77. (191.).

¹¹RBM II. 106–107 (276.).

¹²A regula magyar fordításban elérhető a Pannonhalmi bencés főapátság honlapján PDF formátumban (regula.doc 2004.08.09. de. 10:30) URL <<https://bences.hu/cikk/regula.html>>[2017. 11. 22.]. Az idézett sorok a 9.5 és 48.15 jelzet alatt találhatóak. A regula olvasásra vonatkozó részeinek közlése, elemzése kapcsán l. Ásványi 2012: 11-30.

Ahogy már említettem, jelentős változás a broumovi rendház életében a huszita háborúk időszakában következett be, amikor is nemcsak bencés fráterek települtek át a Sziléziához közeli végekre, hanem – minden bizonnyal – könyvtárak és levéltárak egy részét is magukkal hozták. Több teória van arra vonatkozóan, hogy ez az anyag meddig lehetett Broumovban – ha egyáltalán oda került –, ezek közül az egyik a 18. század közepéig valószínűsíti ezt, amikor is a bencések kellő anyagi háttérre tettek szert a fővárosban lévő anyarendház újjáépítéséhez, s az apát visszaköltöztethetett a központba. Feltehetőleg vele együtt került visszaszállításra az a levéltári és könyvtári anyag, amely átvészelte a broumovi kolostort többször pusztító tűzvészeket.¹³ Dokumentálható tüzesetről 1559-ből, 1664-ből, 1684-ből, 1757-ből és 1779-ből tudunk.

A textilkészítésről és -kereskedelemtől ismert város a középkortól élénk kereskedelmi kapcsolatban állt a szomszédos Sziléziával, amely nyomot hagyott a kolostor könyvtárának állományán is. A különböző időszakokból származó *Silesiaca* anyag a provenientia alapján sziléziai hivatalnokoktól érkezett (Vlčková 1969: 41). A német befolyás alatt álló terület lakossága fokozatosan protestánsná vált, amit a bencések nem néztek jó szemmel, s a polgárok és a szerzetesek közötti feszültség a 17. század elején odáig fajult, hogy a frissen hatalomba lépő apát bezáratta a protestáns templomot. Ez az intézkedés 1618-ban lázadást váltott ki a polgárok körében. Az alapvetően protestáns alattvalók birodalom szerte elégedetlenek voltak az erőszakosan rekatolizálást sürgető Habsburg uralkodóval, ennek egy megnyilvánulása a broumovi eset is. A harmincéves háború kirobbanása és a helyi feszültségek ideiglenesen távozásra kényszerítette a bencéseket, a lakosok pedig kifosztották a kolostor épületét.

A háború alatt visszatért szerzetesek, apátjuk, Benno Falk von Falkenberg vezetésével tovább folytatták a könyvtár építését, bővítését és azon fáradoztak, hogy a könyvállomány veszteségeit pótolják. A háborúval együttjáró nehézségek közül a könyvtárra a legnagyobb csapást a tűz jelentette, s ebben a 17. század 40-es évei bővelkedtek.

A monostort emésztő tűzvészek közül az 1664-es különösen pusztító volt mind a könyv, mind a kéziratállomány tekintetében. A pusztulás után helyreállított könyvtár alapját részben azok a könyvek képezték, amelyeket a közeli ágostonos rendházban, Kłodzko-ban helyeztek el még a 30 éves háború időszakában. Egyes bibliofil apátok jelentős mértékben gyarapították az állományt, de ajándékozások és a szerzetesestestvérek saját munkái révén is nőtt a gyűjtemény.

Azonban a század vége egy újabb fellendülést hozott a könyvtár történetében. Johannes Placentius, szerzetesi nevén Maurus megszerezte és a bencés könyvgyűjtemény részévé tette a 16. százdban élt humanista, Jan Hodějovský megmaradt könyvtárának jelentős hányadát. Ezek a kötetek azért is fontosak és különlegesek, mivel az első cseh nyelvű *exlibris*eket tartalmazzák (Vlčková 1969: 17–18).

Jóllehet a természet nem volt kegyes a könyvtárral – ha a tűzvészt természeti jelenségnek vesszük, amennyiben nem szándékos gyűjtogatás áll háttérben – a kolostorok többségének végét jelentő II. József kezdeményezte rendeletek nem bizonyultak fatálisnak a broumovi bencések szempontjából, s ezt az uralkodóval kiváló kapcsolatban lévő Štěpán Rautenstrauch apátnak köszönhetette a monostor (Menzel 1969; Hanzal 1995: 86-98; Schulz 1993: 521-538). A 18. század egyébként is anyagi fellendülést hozott a rendház számára, ebben az időszakban – Otmar Zinke apát regnálása idején – nyeri el az épület ma is ismert formáját a Dientzenhofer tervek alapján, amely a könyvtárat egy új, külön erre a célra kialakított teremben helyezte el. A tervrajzokon a könyvtárterem az északi szárnyban kapott helyet a refektórium feletti első emeleten.

¹³Más álláspontok szerint a bencések sem könyvtárak, sem levéltárak értékeit nem vitték magukkal, mindent Břevnov-ban rejtettek el; ugyanakkor más elképzelés szerint még a 15. században a huszita veszély elmúltával visszahozták az állományt a fővárosba. Ezen vélemények bizonyítékául a pusztító broumovi tűzvészeket hozzák fel, amelyek minden bizonnyal a teljes pusztulást jelentették volna. KŘEČKOVÁ, J.: „Archiv břenoského kláštera”. URL <<http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/fond>> [2017. 11. 22.]

Köszönhetően egy nemrégiben tett felfedezésnek, a Münchenben őrzött Dientzenhofer vázlatfüzetben – amelyben a neves építész család tagjainak tervrajzai maradtak fenn – sikerült azonosítani a broumovi monostor földszintjének tervrajzát. Ez alapján az első terveket Wolfgang Dientzenhofer készítette 1679 és 1684 között. Tomáš Sartor apát célja az lehetett, hogy egy olyan impozáns épületkomplexumot hozzon létre a már meglévő, de építészetiileg egymástól elkülönült elemekből (a templomtól északra és délre elhelyezkedő épületekből), amely megnövekedett befogadóképességével és felszereltségével alkalmassá válhatott előkelő vendégek fogadására is (értve ezalatt az uralkodó dinasztia tagjait), emellett mint a bencés congregatio vicarius-ának, a břenov-borumovi apátnak ugyancsak fontos lehetett a felújítás a különféle hivatalos találkozók összehívásának lebonyolításában (Štěrbová – Patrný 2014: 240-250).

Az 1727-1733 között készült, Kilian Ignaz Dientzenhofer tervezet a könyvtárat az újonnan épült északi szárnyban kívánta elhelyezni. Az új könyvtárterem 18. század közepe táján készült berendezésének pusztulását eredményezte az 1779-ben pusztító tűzvész, a ma is látható bútorzat a Jakub II. Chmel apát regnálása idején végbement rekonstrukció eredménye és 1793-ban készült el (Mádl és mtsa.-i. 2016: 395).

Utolsó virágkorát a 19. század közepén, Jan Nepomuk Rotter apát idején élte a monostor, akinek a nevéhez a könyvtár állományának első – jóllehet befejezetlen – felmérése és katalógizálása fűződik. Ekkor már létezett a nagy gyűjteménytől elkülönült, úgynevezett apátsági könyvtár, ahol a korabeli irodalmat gyűjtötték. Erről az állományról a későbbiekben annyit tudunk, hogy az 1946-ban kitelepített német szerzetesek magukkal vittek belőle 5000 kötetet, a többi pedig a Kladruby-i kolostorba került.

A 20. század komoly nehézségekkel és megpóbtalításokkal volt teljes mind a szerzetesek, mind a könyvtár számára. A már említett 1939-es év azért jelentette az elválást Břevnovtól, mert 1938-ban a németek elfoglalták és a Szudéta-vidékhez csatolták Broumovot, a monostor élére pedig német apátot helyeztek. XI. Pius pápa 1939. januárjában hivatalosan is elválasztotta a két monostort, s közvetlenül a Szentszék irányítása alá vonta a břevnovi rendházat. A háború után 1946-ban rövid időre megint egyesült a két monostor, de ez az unió tiszavirág életűnek bizonyult. 1950-ben a kommunisták életbe léptették a K-műveletet, amely a szerzetesrendek felszámolására irányult. Broumov egyfajta internáló táborrá vált, ide száműzték a női rendek apácáit (Meissner 1993: 675-707). A könyvtár sorsát a bevezetőben már említettük: a kötetek egy része maradhatott a monostor épületében, többsége azonban elszállításra került és a strahovi ill. a hradec královéi könyvtár állományába tozódott be.¹⁴

Az eddigi kutatások alapján a 20. századi kisajátítás alkalmával a kommunisták mintegy 65000 kötetet szállítottak el az impozáns kétszintes barokk könyvtár polcairól. A bársonyos forradalmat követően, az 1990-ben visszakapott épület mellett a hajdani könyvtár egy része is újra a bencések birtokába jutott, s visszaszállították a könyvtárba. Előzetes becslés alapján ezek számát 18000 kötetre teszik.

Új fejezetet nyit a könyvtár életében az előszóban említett projekt, hiszen az eddig negligált és turisztalátványosságként használt könyvek egy állagmegőrzésre és -javításra irányuló processuson mennek keresztül, emellett a gyűjtemény egyes darabjainak digitalizálása és a teljes anyagot magába foglaló katalógus elkészülte könnyebben kutathatóvá teszi a gyűjteményt.

A napjainkig létező csehországi bencés könyvtárak és állományuk feltárására és leírására irányuló kutatásokat alapvetően befolyásolta egyrészt az épület földrajzi elhelyezkedése, másrészt a könyvtár épületének és állományának tulajdonjoga. Ha a broumovi bibliotékát összevetjük a rajhradi kolostor könyvtárával, láthatjuk, hogy Brno közelsége és az ott élő szakemberek könnyebb mozgósíthatósága, valamint a könyvtár betagozódása a Brnoi Regionális Múzeum intézményrendszerébe rohamosan

¹⁴A történeti összefoglaláshoz Vlčková diplomamunkája szolgált alapul. Vlčková 1969: 11-29.

felgyorsította azt a könyvtári állomány megőrzésére és feltárására irányuló folyamatot,¹⁵ ami Broumovban csak nemrég indult el és jóval nehezkesebben működik.

Broumov relatíve távol esik mind a fővárostól, mind – jelentős egyetemi- és kutatóközpontnak számító – Brnotól, tömegközlekedéssel történő megközelítése körülményes. A könyvtár helybeli kutatását nehezíti egyrészt az a körülmény, hogy a felújított épület jelentős része szállodaként működik és a rendszeresen szervezett programok, gyerek táborok, esküvők miatt szinte mindig teljes kapacitással üzemel, ami igencsak szűk lehetőséget biztosít az érkező kutatók elhelyezésére. A másik nehézség a megfelelő kutatói tér biztosítása, hiszen a történelmi könyvtárterem eredendően fűtés és áramellátás híján van, alapvetően turistalátványosság, így székek, asztalok nincsenek benne elhelyezve, de ha lennének sem tennék alkalmassá a termet a hosszabb ott tartózkodásra. Az aktuálisan vizsgált könyveket ugyan át lehet vinni – a nem ritkán nagy és súlyos kötetek esetén inkább a cipelni kifejezést használnám – egy a könyvtár földszinti terméhez közeli, galériájától távoli szobába, ami egyfajta elektronikai raktárként szolgál (az épület teljes számítógépes rendszerét itt helyezték el), de rendes világítás híján meglehetősen nehéz fényképes dokumentációt készíteni. Teljesen nyilvánvaló, hogy az egyébként jelentős anyagi keretből megvalósult, színvonalas és igényes felújítási munkálatok során nem merült fel egy kutatóterem kialakításának szükségessége.

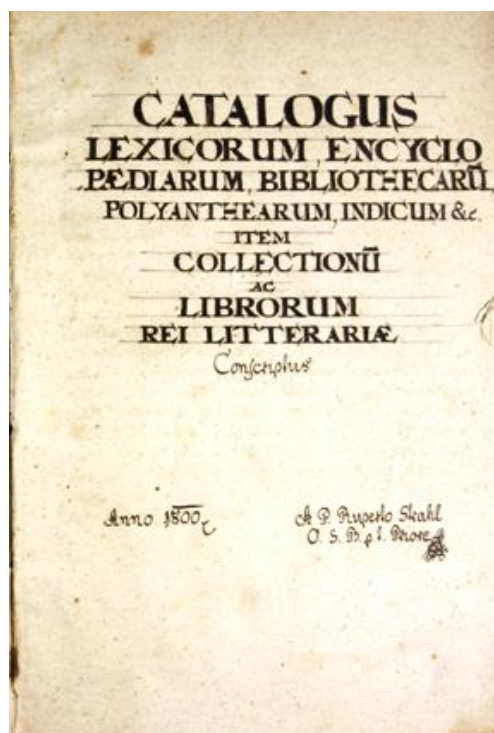
II. 2. A könyvtár tematikai beosztása és fennmaradt katalógusai

Mivel a könyvtár jelenlegi állományáról nem készült katalógus, csak becslés van arra vonatkozólag, hogy hány kötetet foglal magába. A gyűjtő intézmény jellegénél fogva a könyvek többsége latin nyelven íródott teológiai munka. A kötetek jelentős része a hradec královéi könyvtárból érkezett vissza, s régi jelzete alapján került elhelyezésre a tematika szerint elkülönülő I-től XXXIII-ig számozott polcokra, melyeknek tetején a római számmal megadott jelzet mellett a besorolást jelző témakör is feltüntetésre került. A római számmal ellátott polcok további kisebb egységekre osztottak, az egyes polc-sorokat elválasztó elemre festett latin betűkkel A-tól G-ig. Néhány polc további bontásra került a görög ABC első néhány betűjének felhasználásával α , β , γ jelzettel ellátva. A polcon elhelyezett könyvek mindezeket a lokalizálást segítő jelzéseket tartalmazzák gerincükre, fedő- és/vagy címlapjukra írva, s ezen túl a saját sorszámukat is. Az állomány ilyen jellegű felosztása a 19. század elejére vezethető vissza és hasonlóságot mutat más barokk stílusban épült szerzetesi könyvtárakkal.

¹⁵A projekt eredményeiről látványos honlapon tájékozódhatunk: URL <https://sites.google.com/site/rajhraden/popis-projektu> [2017. 11. 22.].

I. S. scriptores et interpretes	XVII. Philosophia generalis
II. SS. patres et scriptores eccles.	XVIII. Philosophia partialis
III. Theologi mixti	XIX. Historia universalis et ecclesiastica
IV. Theologi scholastici	XX. Topographia sacra et acta sanctorum
V. Theologi dogmat., polem. et varii argumenti	XXI. Historia mixta
VI. Theologi morales et pastor.	XXII. Historia profana
VII. Concionatores	XXIII. Encyclopaediae, lexica etc.
VIII. Concionatores	A galérián kapott helyet:
IX. Concionatores	XXIV. Medici
X. Ascetae christiani	XXV. Libri interdicti
XI. Ascetae monastici	XXVI. Brevarium
XII. Concilia, bullae et libri rituales	XXVII.--XXX. Sine
XIII. Ius canonicum	XXXI. Grammatica
XIV. Ius mixtum	XXXII. Poetica
XV. Ius civile commune	XXXIII. Rhetorica
XVI. Ius civile particulare	

Az állomány rekonstruálásának legfontosabb kiindulópontját a fennmaradt katalógusok jelentik (3. ábra). Vlčková az anyag ill. az arról készült katalógusokban foglaltak ismeretében végezte el a részleges rekonstrukciót (Vlčková 1969: 32-34, 48-51). Az állomány mérete és szétszórtsága miatt nem készített teljes katalógust, jegyzék kizárólag az ősnymtatványokról van. Újdonságot jelent és nagyban segíti a további munkát, hogy 2017-ben – egy eddig ismeretlen – katalógus került elő 1799-es kelettel, amelyet további 1771 és 1802 között írt 8 kötet egészít ki (és ezek száma gyarapodhat, hiszen még korántsem nézték át a teljes állományt) (Zahradník 2017). A könyvek egy részéről modern cédula katalógus készült abban az időszakban, amikor a Hradec Královéi Tudományos Könyvtár állományát gyarapították, ez 4254 tételt tartalmazott.

3. ábra

Catalogus 1800-ból

Történeti katalógusok közül Vlčková a következőket ismerteti:

1. Strahl, Rupert: *Catalogus librorum ad concilia, bullas, ritus atque ad ius utrumque pertinentium*. A rövid latin nyelvű bevezetőt tartalmazó kötet 1799-es dátummal van ellátva és kiegészítéseket tartalmaz egészen 1820-ig.
2. Růžička, Hieronymus: *Dreiteiliger alphabetischer Katalog: A-F, G-O, P-Z*. 1854. bevezetőjében részletes könyvtártörténettel.
3. Růžička, Hieronymus: *Einteiliger alphabetische Katalog*. 1855. Vlčková kutatásai során arra a következtetésre jutott, hogy a 18-19. század fordulóján létesült egy külön könyvtár, az úgynevezett apátsági könyvtár, melynek létezését három katalógussal igazolta.
4. Közülük az első 1860-as állapotokat tükrözi *Bücher-Catalog der Braunauer Abtei-Bibliothek*, Romuald Schramm munkája, amely alfabetikus rendben listázta a könyveket, s ezt egy későbbi kéz a gyarapodási állománnyal egészítette ki 1855 és 1857 között.
5. A 19. század második feléből származik két további katalógus: *Bücher-Catalog der Braunauer Abtei-Bibliothek. I. A-L*
6. és a *Catalogus Bohemicorum in Abbatia Braunensi* (Vlčková 1969: 25, 32–33).

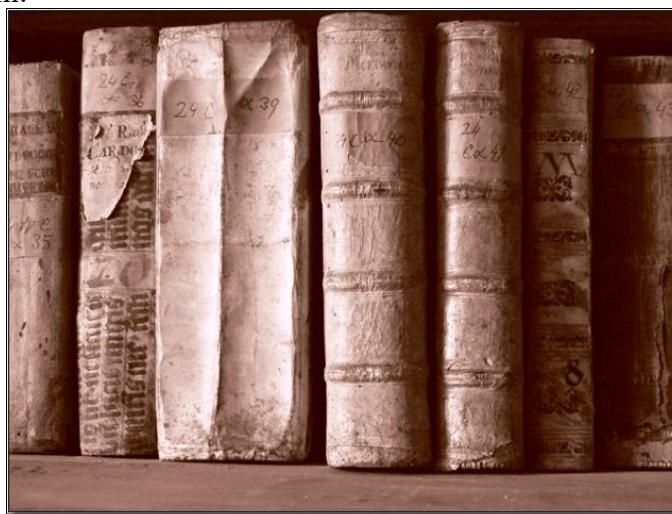
A frissen felfedezett – az apátsági könyvtár állományáról készült – jegyzékek a következők:

1. A történeti katalógusok közül az eddigi ismereteink alapján legrégebbi a *Catalogus bibliothecae abbatialis braunensis* című, ezt Rupert Strahl állította össze 1795-ben ABC sorrendbe rendezve a köteteket 316 számozatlan oldalon; a jegyzék beosztása: *Armare, Auctorum Nomina ac Tituli Librorum, Editionis, Locus, Annus, Forma, Compactura, Cista ac Series*.

2. A kötet végén egy másik katalógus is található *Catalogus bibliothecae abbatialis TOM. I.*, a címlapon *Catalogus Bibliothecae Abbatialis Braunensis Ex libris A Reverendissimis D.D. Abbatibus Stephano et Jacobo, potioram partem comparatis, adornatus Ab Admodum Rev: ac Religioso Patre Ruperto Strahl O.S.B. Monasterii Braunensis p.t. Priori A[nno] MDCCXCV.* Ez a munka szinte tökéletesen megegyezik Strahl jegyzékével, azonban az 'L' betűnél vége szakad és a folytatás jelenleg nem ismert.
3. A következő kötete 1824-ben került lezárásra (kiegészítések 1827-ig történtek) és Eduard Nepomuk de Mildestein nevéhez köthető. A kötetek címük szerint alfabetikus sorrendben sorakoznak lapjain A-tól Z-ig.
4. Ugyancsak az újonnan talált katalógusok sorát gyarapítja a *Bücher-Catalog der Braunauer Abtei-Bibliothek II. M-Z*, amely a fentebb említett I. kötet folytatása és azért is érdekes, mert mindkét kötetben találunk cédulakatalógus meglétére vonatkozó jegyzeteket (Bereits im Zettelkatalog).¹⁶

II. 3. Az orvosi gyűjtemény

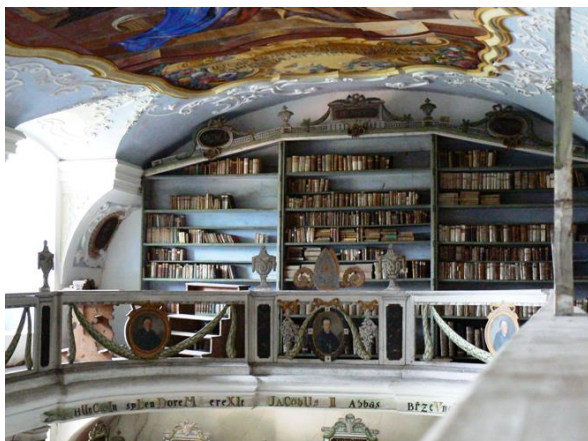
Az orvosi részleg (*Medici*) a könyvtári tematikában a XXIV-es jelzetet kapta és a könyvtárterem galériáján található. A, B, C, D, E, F sorokra oszlik, a C jelzet tovább bomlik α és β részlegre, a D jelzeten belül elkülönül egy β részleg, az E jelzeten belül egy α részleg (4-6. ábra). A tagoltabb rendszer, vagyis a hosszabb jelzet a könyvtár bútorzatában is nyomot hagyott, hiszen ez gyakran járt egy-egy plusz polc beillesztésével, amin viszont csak kisebb mértű köteteket tudtak állított helyzetben tárolni.

4. ábra

Könyvek az orvosi gyűjtemény polcán

¹⁶A katalógusokat részletezi Zahradník 2017; rövid összefoglalásuk Eva Vodochodská PhD dolgozatához beadott tervezetében olvasható, amit a szerző volt szíves a rendelkezésemre bocsátani, ezt ezúton is köszönöm.

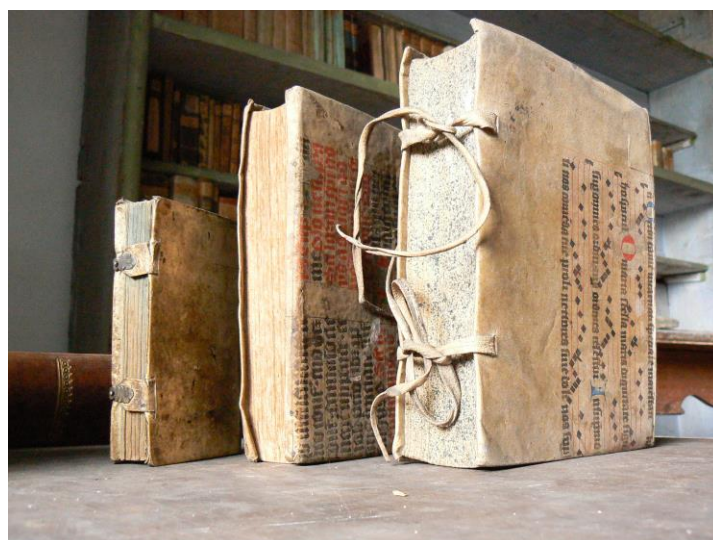
5. ábra
Galéria baloldali polc Medici

6. ábra
Medici XXIV

Számos latin nyelvű orvosi disszertáció van az állományban, de akadnak folyóiratok is. A kötetek döntő többsége latin és német nyelven íródott (ill. német nyelvű fordításban található meg több francia és angol szakember anyanyelven írt munkája). Kisebb számban, de vannak francia, angol, lengyel és cseh nyelvű könyvek is.

A fotók készítésekor a címlapon szereplő, katalógusban feltüntetendő információkon kívül fontosságot tulajdonítottam a kötésnek, amennyiben az középkori kézirat felhasználásával vagy ahhoz előkészítéssel, de írást nem tartalmazó pergamenből készült; továbbá a 15-16. századból származó eredeti, fatáblás és/vagy bőrkötésnek (7. ábra); szennylapként vagy a gerinc megerősítésére használt középkori kódexekből, oklevelekből származó fragmentumoknak, ősnymtatványból származó lapoknak; ősnymtatványok esetén fokozott jelentősége van a vízjeleknek és azok dokumentálásának, valamint restaurálásra utaló nyomoknak; valamennyi kötetnél a borítón látható *supra libros*nak; a kötetben található *ex libris*nek, *possessori* bejegyzéseknek, *margináliá*knak.

7. ábra

Különféle könyvkötések

Mivel engem elsősorban az ősnymtatványok, korai nyomtatványok és járványtannal foglalkozó orvosi munkák érdekelnek a 16. század végéig terjedő időszakból, így a teljes orvosi részleg katalogizálása és általános megismerése mellett elsősorban ezekkel kívánok foglalkozni a későbbiekben.

A katalogizálás és feldolgozás munkáját az inkunábulumokról készült felvételekkel kezdtem. Ahogy már említettem Vlčková diplomamunkája tartalmazza az ősnymtatványok jegyzékeit, a Broumovban maradt és a Prágában őrzött anyagot is.¹⁷ Jóllehet jelenleg a könyvtárterem földszinti részén egy polcon különválogatva kaptak helyet az ősnymtatványok. Figyelembe véve, hogy a teljes állományt még nem vizsgálták át kerülhetnek elő újabb ide tartozó kötetek más polcokról. Az eddig átnézett ősnymtatványok közül a következők orvosi vonatkozásúak:

1) Bartholomaeus Anglicus: Liber de proprietatibus rerum Bartholomei anglici. Strassburg, 1485. 2. 14. [1483 Jordanus de Quedlinburg (Georg Husner)].¹⁸ Formátum f°. Eredeti 15. századi fatáblás, kézi bélyegzős, vaknyomásos, barna bőrkötésben maradt fenn, sarkai alul-felül fémszegéllyel vannak megerősítve; mindkét borítótáblán alul-felül 2-2 apró, gótbetűkkel díszített veret, amelyhez hajdan bőrszalagot erősítettek a kötet lezárására. A kötés megerősítésére írott hárttyát használtak. Ex libris bejegyzése: *Andrea Schwartz a Schwabegk, Parochi Habelschwerdensis Anno 1632*. P. Stephanus vásárolta a monostor számára.

2) Cuba, Johannes von: Gart der Gesundheit. Augsburg, [Johann Schönsperger], 1485. 8. 22.¹⁹ Formátum f°. A gazdagon illusztrált német nyelvű herbárium, hiányos. Jelenlegi kartonpapír kötése nem tudni pontosan mikor került rá, a kötet feltehetőleg lapokra esett szét, amire nemcsak hiányos volta utal, hanem a sorrendiségben mutatkozó problémák is; a lapszéleket körülvágták, igen kezdetleges módon “restaurálták” a szakadt oldalakat, s így kötötték újra a könyvet. A növény- és állatvilágot mintázó fametszetes illusztrációk festettek (14-15. ábra). Áthúzások és néhány német nyelvű marginália található lapjain.

3) Herbarius latinus. Passau, [Johann Petri, 14]86.²⁰ Formátum 4°. Erősen kopott, fehér bőrborítás, amin 1603-as évszám szerepel római számmal a bőrbe nyomva. 1622-ben Péter, az orvostudomány kandidátusának tulajdonában volt (*Magistri Petri medicinae candidati Anno 1622*). A növényvilágot mintázó fametszetes illusztrációk festettek. A lapszéleket körülvágták, ennek következtében bizonyos nyomtatott elemek és margináliák csonkultak. Több, különböző korszakból származó latin nyelvű jegyzet és a végén latin nyelvű receptek mellett aláhúzások, kézzel készült rajzok láthatók lapjain.

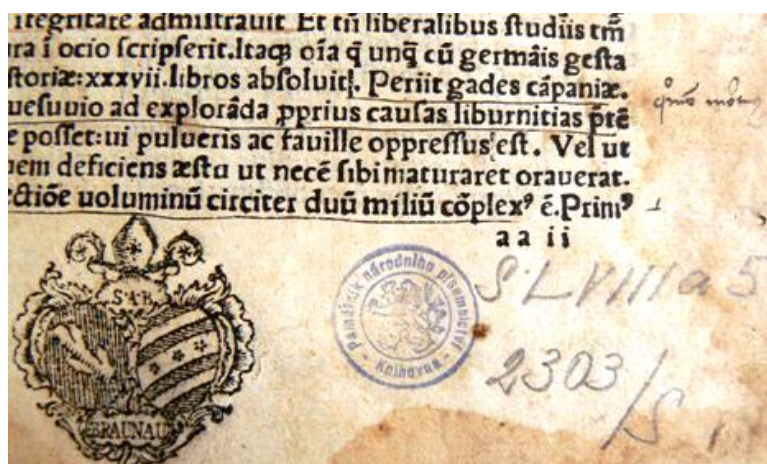
¹⁷Prvotisky z Broumova, nyní v knihovně Pmátníku národního písemnictví v Praze. [Broumovi ősnymtatványok, jelenleg a Nemzeti Irodalmi Emlékek könyvtárában, Prágában]. A jegyzék 142 tételt tartalmaz. Vlčková 1969: 52–65.; Prvotisky, které zůstaly v broumovské klášterní knihovně. [Ősnymtatványok, amelyek a broumovi kolostor könyvtárában maradtak]. A jegyzék 40 címet tartalmaz. Vlčková 1969: 68–72.

¹⁸H = Hain, L.: Repertorium Bibliographicum in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD. typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur. Stuttgartiae, Lutetiae, 1826-38. Tom. I-II.; H 2506 = 2511; Vlčková 1969: 54. (17. tétel); régi jelzete: XVIII A 19; strahovi jelzete: B - S. LIX. a. 5; új jelzete: 1236005.

¹⁹H 8949; Vlčková 1969: 59. (63. tétel); régi jelzete: XXXVI A 12; strahovi jelzete: B – S. LXI. a. 10.; új jelzete: 1236215.

²⁰H 8446; Vlčková 1969: 58. (57. tétel); régi jelzetei: XXIV A 13, XXIV A 26; strahovi jelzet: B – S. LVIII. e. 20.; új jelzete még nincs.

4) Plinius Secundus, Gaius: *Historia naturalis*. Venetiis, impressus opera & impensa Thomae de Blavis de Alexa[n]dria, 1491. 11. 3.²¹ A kötet egységes kötést kapott Štěpán Rautenstrauch apát idején, erre utal a rajta látható *supralibros* (SAB). Az oldalakon nagy számban láthatóak aláhúzások, javítások, margináliák (latin nyelven, egy kéztől, írásképe alapján 16. századi), ezeknek egy része csonka, mivel a lapokat – feltehetőleg az újrakötés alkalmával – alaposan körbevágták. A possessori bejegyzés alapján 1700-ban a bécsi jezsuiták tulajdonában volt, majd ismeretlen időben a bromovi bencésekhez került. (8-9. ábra)

8. ábra

Ex libris, marginália Plinius művének első

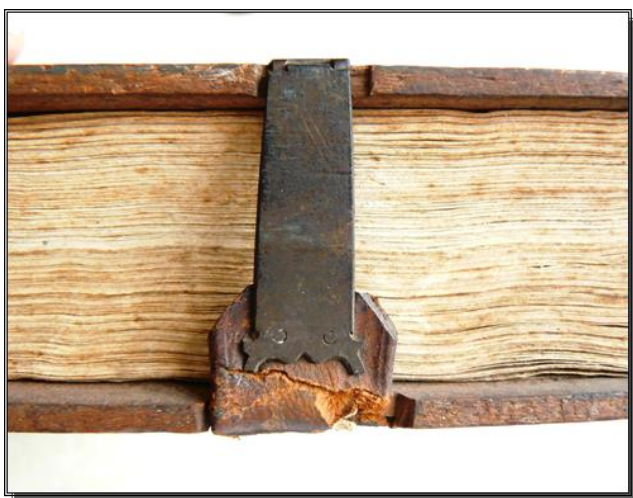
9. ábra

Supralibors: Štěpán Rautenstrauch bromovi apát címere (Plinius, Historia naturalis)

5) Guainerius, Antonius: *Opera medica*. Venice, Bonetus Locatellus. Impressus opus mandato [et] expensis Nobilis viri D[omi]ni Octauiani Scoti ciuis Modoetie[n]sis 1497/1498. 2. 14.²² Formátum f°. Eredeti 15. századi fatáblás, kézi bélyegzős, vaknyomásos, barna félbőr kötésben maradt fenn; az elülső fatáblába alul-felül 1-1 ékalakú bevágás, ezekbe van rögzítve 1-1 fém aljzat, amelybe az alsó táblán azonos helyen téglalap formában vágott résekbe vékony fémlémezzel erősített bőrszalagra aplikált kapocs illeszkedett. A hátulso borítófedélbe fémszegecs, amely – a körülötte lévő kopással együtt – arra utalhat, hogy a kötetet ennél fogva rögzítették valamihez (10-11. ábra). Néhány latin nyelvű margináliával (15-16. századi kéz írásával). A possessori bejegyzést letépték az első oldal tetejével együtt. A kötés megerősítésére írott hártját használták.

²¹HC = Copinger, W.A. Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum. Part I. London, 1895. HC 13097; Vlčková 1969: 64. (109. tétel); régi jelzete: XVIII A 24.; strahovi jelzete: B - S. LVIII. a. 5; új jelzet: 1235844.

²²HC 8099; Vlčková 1969: 57. (50. tétel); régi jelzetei: XXIV A 3, XXIV B 30; strahovi jelzete: B - S. LIX. a. 9.; új jelzete: 1236019.

10. ábra

A két fatáblát összeháró, hátlapon bőrszalagra rögzített, előlapon fémaljzatba kapcsolt kapocs a Leoniceno levelét megórző kolligátumban

11. ábra

A wroclawi papírmalom vízjele

6) Ficinus Florentinus, Marsilius: De triplici vita. Basel, Johann Amerbach, 1498 előtt.²³ Formátum 4°. Eredeti 15. századi fatáblás, kézi bélyegzős, vaknyomásos, barna bőrkötésben maradt fenn; mindkét borítótáblán alul-felül 2-2 apró, gótbetűkkel díszített veret, amelyhez hajdan bőrszalagot erősítettek a kötet lezárására. Kolligátumként maradt fenn. Azonos kéztől származó, piros tintával írt latin nyelvű margináliák találhatóak lapjain (15-16. századi kézírás), leszámítva egy cseh nyelvű rövidke bejegyzést (későbbi kéz).

7) Leoniceno, Niccolo: Nicolai Leoniceni ad excellentissimum medicu[m] Cesarem optatum Neapolitanum. De virtute formatiua. Epistola. Venetiis, per Bonetum Locatellum p[re]sbyte[r]um Bergomense[m]; Sextodecimo Kalendas Noue[m]bres. 1506. 10. 16. Formátum f°. Jóllehet korai nyomtatványról van szó, a fenntartó kolligátumban lévő többi munka ősnymtatvány. Eredeti 16. századi fatáblás, kézi bélyegzős, vaknyomásos, barna félbőr kötésben maradt fenn; az előlapi fatáblába alul-felül 1-1 téglalap alakú bevágás, ezekbe van rögzítve 1-1 fém aljzat, amelybe az alulsi táblán azonos helyen téglalap formában vágott résekbe vékony fémlemezzel erősített bőrszalagra applikált kapocs illeszkedett (12. ábra). 1508-ben Stanislaus wroclawi kanonok, majd a Wrocław-i katedrális egyház, végül 1659-ben Szt. Vencel broumovi monostorának tulajdona. A kötetet nagy valószínűséggel Wrocławban készítették, ezt sugallja a szennylapon és az előzéklapon látható vízjel, amely az 1475 tájékán alapított wroclawi papírmalom jele (Dąbrowski 2008: 64–65) (13. ábra).

²³HC 7063; Vlčková 1969: 56. (41. tétel); régi jelzetei: XXIV B 2 és XXIV B 8; strahovi jelzete: B – S. LXI. c. 8.; új jelzete még nincs.

12. ábra

Fém szegecs a hátsó fedlap belsején

13. ábra

Fém szegecs a hátsó fedlap külső felén

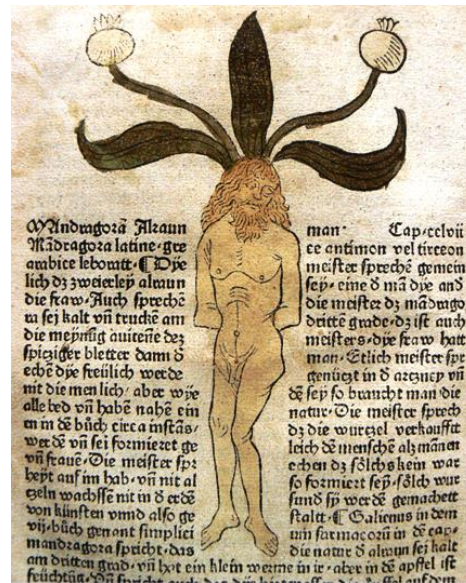
Az egyes tételek fentebbinél részletesebb leírása szétfeszítené bevezetőnek szánt írásom kereteit, nem beszélve arról, hogy – terveim szerint – ezek további tanulmányok megírásához jelentenek kiindulási pontot. Azonban “étvágygerjesztő” gyanánt kiemelnék két olyan kötetet, amely különösen értékes és az elemzés újabb lehetőségeit nyitja meg az illusztrációként szolgáló fametszetes ábrák révén.

A két herbárium (2-es és 3-as számmal jelölve a fentebbi felsorolásban) a mainzi füveskönyv-ősnymtatványok csoportjába tartozik és elsőként Peter Schoeffer nyomdájában kerültek kinyomtatásra. Keletkezési körülményeit tekintve izgalmasabbnak mondható a német nyelvű herbárium születése, hiszen elkészülte szorososan összefonódik egy szentföldi zarándoklat történetével, ez adta az alapot az egzotikus keleti növények, állatok, gyógyszerek fejezetekbe foglalásához. A kötet megszületését a tehetős mainzi Bernhard von Breydenbachnak köszönhetjük, aki megbízta Johannes von Cubát a munka elkészítésével, a jeruzsálemi zarándokútjára magával vitt Erhard Reuwichre az illusztrációk elkészítését bízta, a kötethez pedig maga írt előszót (ez sajnos nem része a broumovi példánynak). Összességében 379 fametszetet tartalmaz, amely metszetek óriási változást hoztak a középkorban megszokott ábrázolásokhoz képest, hiszen morfológiailag jóval pontosabbak. Egyetlen teljesoldalas metszete botanikusok tanácskozását örökítette meg, 10 állatábrázolás, 1 emberábrázolás, a többi metszeten növények láthatóak (Keil 1982: 589-635; Keil 2005: 457-459; Mayer 2011: 119-128; Touwaide 2005: 218-220). A broumovi példány metszeteit kézzel festették, úgy az állatok, mint a növények festésében a zöld és sárga szín dominál. (14-15 ábra)

14. ábra

Hód (*Castorium, bibergeyl*) Cuba
német nyelvű herbáriumában

15. ábra

Mandragswort ábrázolás Cuba herbáriumában

III. Összegzés

Ahogy a felvázoltakból is kitűnik, rengeteg munka vár még a kutatókra és számtalan lehetőség rejlik az anyagban. Ahhoz, hogy a nemzetközi tudományosság számára is ismert és felhasználható legyen ez a régi-új kincsestár elengedhetetlen az ISTC (Incunabula Shorttitle Catalogue) adatbázisába való beágyazása, amely folyamat hamarosan le fog zajlani a teljes ősnymtatvány-kollekcióra vetítve. Ugyanezt a célt szolgálja a MEI (Material Evidence in Incunabula) adatbázis követelményeihez igazodó feldolgozás és közzététel,²⁴ ami ugyancsak a közeljövő feladatai közé tartozik. Jelen tanulmány is arra hivatott, hogy felhívja a magyarul olvasó szakmai közösség és érdeklődők figyelmét közös európai kultúrkincsünk ezen gyöngyszemére, amelynek megőrzése mindannyiunk feladata.²⁵

²⁴Az adatbázis kezelésének elsajátítására és a zökkenőmentes használathoz szükséges gyakorlatra tettem szert – egy a CERL által finanszírozott ösztöndíj segítségével URL<<https://www.cerl.org/collaboration/internship>>[2018.09.01] – 2018 májusa és júliusa között a Skót Nemzeti Könyvtárban, ahol a közel 600-as ősnymtatvány állomány felét azaz csaknem 300 kötetet dolgoztam fel a MEI kritériumrendszere szerint és gazdagítottam vele az adatbázist.

²⁵Eddigi kutatásom során a Hradec Královéi Egyetem Történeti Segédtudományok és Levéltártudomány Tanszékének, valamint az Opavai Sziléziai Egyetem támogatását élveztem, az általuk biztosított ösztöndíjak tették lehetővé a Broumovban folytatott munkát (Visiting International Fellowship in the Humanities at the Silesian University in Opava, Moravian Silesian Region 01204/2016/RRC ; Project Nr. P01-2016-18; Philosophical Faculty of the University of Hradec Králové, Department of Auxiliary Historical Sciences and Archival Sciences).

IRODALOM

- ÁSVÁNYI, I., "Szent Benedek Regulája az olvasásról", in *Corde Aperto. Tanulmányok Kredics László nyolcvanadik születésnapjára*, szerk. HERMANN I. - KARLINSZKY B. - VARGA T. L. Veszprém: Veszprémi Főegyházmegye, Veszprém Megyei Levéltár, 2012, 11-30.
- COPINGER, W.A.: *Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum*, Part I. London, 1895.
- DĄBROWSKI, J.: *Paper manufacture in central and eastern Europe before the introduction of papermaking machines*, Łódź, 2008.
- DENTI, G. – SKALICKÝ, A.: *Krajinou českého baroka: církevní stavby Kryštofa a Kiliána Ignáce Dientzenhoferů na Broumovsku*. Praha: Jalna, 2004.
- DURDÍK, T., "Monastery Castle in Broumov", in *Fortified churches and monasteries – églises et monasteres fortifiés*. The Hague, 2006, 117-122.
- EMLER, J.: *Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Tom. I-VII. Praha, 1855-1963.
- EMLER, J.: *Zlomek inventáře kláštera břevnovského z let 1390-2394*. Věstník Královské české společnosti nauk. Praha, 1889.
- FRIEDRICH, G.: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Praha, 1904-1907. Tom. I.
- HAIN, L.: *Repertorium Bibliographicum in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD. typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur*. Stuttgartiae, Lutetiae, 1826-38. Tom. I-II.
- HANZAL, J., "F.Š. Rautenstrauch ve světle svých deníků", in *Český časopis historický*. Praha: Historický ústav AV ČR 93, č. 1, (1995), 86-98.
- KEIL, G., "„GART“, „HERBARIUS“, „HORTUS“. Anmerkungen zu den ältesten Kräuterbuch-Inkunabeln", in *„gelérter der arzenie, ouch apotéker“: Beiträge zur Wissenschaftsgeschichte. Festschrift Willem F. Daems* (Würzburger medizinhistorische Forschungen. 24). hrsg. KEIL, G. Wellm, Pattensen, 1982, 589–635.
- KEIL, G., "Gart der Gesundheit", in *Enzyklopädie Medizingeschichte*. 2005, 457-459.
- KOUTNÁ-KARG, D., "Die Anfänge des Klosters Břevnov" in *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr*. St. Ottilien: EOS Verlag, 1993, Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige 33. Ergänzungsband. 219-230.
- MAYER, J. G., "Die Wahrheit über den Gart der Gesundheit (1485) und sein Weiterleben in den Kräuterbüchern der Frühen Neuzeit", in *A passion for plants: materia medica and botany in scientific networks from the 16th to 18th centuries*, (Quellen und Studien zur Geschichte der Pharmazie, Bd. 95), ed. by ANAGNOSTOU, S. – EGMOND, F. – FRIEDRICH, C., Stuttgart 2011, 119–128.
- MENZEL, B.: *Abt Franz Stephan Rautenstrauch von Břevnov - Braunau, Herkunft, Umwelt und Wirkungen*. Königstein, 1969.
- MÁDL, M. – HEISSLEROVÁ, R. – ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ, M. – VÁCHA, Š.: *Barokní nástěnná malba v českých zemích: benediktini*, Praha 2016, Tom. I. 395.
- MEISSNER, E., "Die Abtei Braunau nach der Trennung von Břevnov (1939-1950)" in *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr*. St. Ottilien: EOS Verlag, 1993, Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige 33. Ergänzungsband. 675-707.
- SCHULZ, E., "Franz Stephan Rautenstrauch (1734-1785) Abt von Břevnov und Begründer der Pastoraltheologie." in *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr*. St.

Ottilien: EOS Verlag, 1993, Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige 33. Ergänzungsband. 521-538.

ŠRÁMEK, J.: *Břevnovské opatství ve středověku: Břevnov, Rajhrad, Police nad Metují a Broumov*. Vydání první 2016.

ŠTĚRBOVÁ, D. – PATRNÝ, M., “Der immerwährende Kaiser: der Plan für die „Provinzkapitel“ in Braunau in dem sog. Dientzenhofer-Skizzenbuch”, in *Umění* 2014 (3), 240-250.

T. KOTALÍK, J. *Architecture of the Baroque*. Správa Pražského hradu, 2001, Tom. 4.

TOUWAIDE, A., “Herbals”, in *Medieval Science, Technology, and Medicine: An Encyclopedia*. ed. by GLICK, T. - LIVESSEY, S. J. - WALLIS, F., Routledge 2005. 218-220.

VLČKOVÁ, L.: *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, Hradec Králové: Kruh, 1969.

VLČKOVÁ, L., “Broumov”, in *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa*. Band 3. Tschechische Republik. Olms-Weidmann, Hildesheim-Zürich-New York, 1998. 42-45.

ZAHRADNÍK, Z., “Fond knihovny benediktinského kláštera v Broumově a jeho evidence na přelomu 18. a 19. století”, in *Východočeské listy historické* 2017 (37), 87-111.

Felhasznált weboldalak:

<<https://bences.hu/cikk/regula.html>>

<<https://fr.upce.cz/>>

<www.klasterbroumov.cz/>

<<http://www.klasterbroumov.cz/cs/v-klasterni-knihovne-vznika>>

<<http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/fond>>

<<http://monasterium.net/mom/CZ-NA/RBB/1/charter>>

<<https://sites.google.com/site/rajhraden/popis-projektu>>